

ישעיהו שן

קוהֶרֶנְטִיּוֹת: סקירת תיאוריות ונושאים*

* הסקירה כוללת מחקרים שפורסמו עד שנת 1981 ועד בכלל.

יש להדגיש, כי אין חפיפה בין קבוצת הטקסטים ה"בנויים כהלכה" ובין קבוצת הטקסטים ה"מובנים". טקסט שאינו בנוי כהלכה אינו בהכרח טקסט בלתי-מובן. עם זאת יש הבדל בין פרודורות ההבנה המופעלות ביחס לטקסט בנוי כהלכה לבין אלו המופעלות ביחס לטקסט שאינו בנוי כהלכה (דיון קצר וממצה בעניין זה, ראה, למשל, אצל: Reinhart, 1980).

אחד הנושאים המרכזיים בחקר השיח (discourse analysis; מכאן ואילך — "שיח" = discourse) ובתחומים קרובים לו הוא הטקסט ה"בנוי כהלכה" (well formed). כאשר אנו שואלים מהם התנאים לכך שרצף של משפטים יהיה טקסט בנוי כהלכה,¹ ההנחה היא, שקבוצה מקרית של משפטים, שכל אחד מהם בנפרד הוא משפט תקין מבחינה דקדוקית, אינם יוצרים בהכרח טקסט בנוי כהלכה. כדי שמשפטים אלה ייהפכו לטקסט בנוי כהלכה, צריכים להתקיים ביניהם קשרים שונים. היוצרים את יחס הקוהֶרֶנְטִיּוֹת. קשרים אלה עשויים להיות מסוגים שונים: שני משפטים יכולים להכיל רֶפְרֶנְטִים זהים, או להיות משפטים על אותו "נושא דיון" (discourse topic) וכו', אך בכל מקרה קיומו של יחס הקוהֶרֶנְטִיּוֹת הוא תנאי הכרחי לכך שהטקסט יהיה בנוי כהלכה.

תיאוריה העוסקת בקוהֶרֶנְטִיּוֹת של טקסט תתאר את אופי הגורמים והאמצעים ליצירת הקוהֶרֶנְטִיּוֹת ואת האופנים השונים של ייצוגם הלשוני, וכן תדון ברמות השונות של הטקסט שבהן קיים יחס הקוהֶרֶנְטִיּוֹת — האם היא מצומצמת לרמה הסמאנטית או שהיא קיימת גם ברמה התחבירית, הפרגמטית וכו' — ובשאלות הקרובות לשאלה זו או נגזרות ממנה.

בסקירה זו אסכם כמה עבודות העוסקות בבעיית הקוהֶרֶנְטִיּוֹת. תהיה זו סקירה חלקית בלבד, ואין בכוונתי לצייר תמונה מלאה ומעודכנת של מצב המחקר בנושא. מטרתה המרכזית של הסקירה היא להפגיש את הקורא עם כמה עבודות בולטות שנכתבו בחמש־עשרה עד עשרים השנים האחרונות ולהציג באמצעותן כמה נושאים בולטים והבחנות מרכזיות הנידונים במחקר הקוהֶרֶנְטִיּוֹת. לגבי חלק מהמחקרים אנסה להעיר כמה הערות ביקורתיות במגמה להבהיר חלק מהבעיות המאפיינות תיאוריות אלו. הסקירה מחולקת לשניים. בחלק הראשון, המשמש כמבוא, אצביע, בקיצור רב, על שימושים שונים שנעשים במונח קוהֶרֶנְטִיּוֹת. בחלק השני אסקור באופן ביקורתי כמה גישות העוסקות באופן ישיר במושג הקוהֶרֶנְטִיּוֹת.

1. מבוא: שימושים במושג הקוהֶרֶנְטִיּוֹת

המונח "קוהֶרֶנְטִיּוֹת" (coherence) הוא מונח רחב הכולל תופעות שונות בטקסט והמופיע במגוון של הקשרים תיאורטיים ותיאוריים. ככל מונח ששימושו חורגים מגבולותיה של טרמינולוגיה מקצועית מסוימת, הפך גם המונח "קוהֶרֶנְטִיּוֹת" לרב־משמעי מכדי שאפשר

הקשרים אלה אינם מתייחסים להבדלים שבין המונחים הקרובים למונח "קוהרנטיות" שנעשה בהם שימוש בתיאוריות שונות: "קישוריות" (connectedness), "רלבנטיות" (relevance), "הדיקות" (cohesion), "קונסיסטנטיות" (consistency) וכו'. לאחדים ממונחים אלה אתיחס בהמשך.

יהיה לעשות בו שימוש אופראטיבי. כדי למקד את תחום הדיון אצביע על כמה הקשרים שונים שבהם נעשה שימוש במונח זה. ניתן לציין חמישה הקשרים כאלה:²

1.1. ההקשר הראשון מתייחס לתחום החלות של המונח במסגרת הטקסט. כאן ניתן לזהות שני קטבים: א) רמת המשפט — והיחס שבין משפטים בטקסט. ב) רמת היחידה הגלובאליות של הטקסט — והיחסים ביניהן. עבודות השייכות לקוטב הראשון (ואשר יתוארו בחלקה השני של הסקירה הנוכחית) מתמקדות בדרך כלל באופן שבו משפטים או "מבעים" מקומיים מקושרים זה לזה, בתנאים לקישוריות זו וכיו"ב. העבודות השייכות לקוטב השני מתמקדות במבנים הגלובאליים, דוגמת רצף נאראטיבי נתון, תהליך התפתחותה והתרתה של בעיה נתונה וכו'. וביהסי הקוהרנטיות המתגלים בתוך מבנים אלה. יש להדגיש, כי אלה הם עיסוקים שונים לגמרי זה מזה. שכן ברור למדי כי הכללים הפועלים בכל אחד מהתחומים הקוטביים שונים זה מזה מהותית. עבודות מעטות בלבד מאלו הידועות לי עוסקות בתחום הביניים שבין שני הקטבים וביחסים שבין הגורמים הפועלים בו.

1.2. ההקשר השני נוגע לתחום החלות הז'אנרי, כלומר, לבדיקת תנאי קיומה של הקוהרנטיות במסגרת הטיפולוגיה של טקסטים שונים. גם כאן ניתן להבחין בין שני תחומי חלות בסיסיים: א) טקסטים שבהם מופיע דובר ראשי אחד (לפחות באופן אקספליציטי). ב) טקסטים שבהם (באופן אקספליציטי) מצויים משתתפים אחדים (למשל, דיאלוג). גם כאן נראה, כי ניתן להניח, שבכל אחד משני תחומים אלה פועלים עקרונות שהם במידה מסוימת אוטונומיים ושאינם נגזרים מן העקרונות הפועלים בתחום האחר, ומשום כך הם ראויים לטיפול נפרד. כך, למשל, נראה, כי יחסי קוהרנטיות בין פעולות לשוניות שונות המתגלות במסגרת של דיאלוגים (למשל: Dascal, 1977) אינם רלבנטיים לטקסטים של דובר אחד.

1.3. ההקשר השלישי הוא זה שבו משמש המונח "קוהרנטיות" כשם כולל לכל אמצעי האחרה בטקסט. בהקשר זה נתפסת הקוהרנטיות לאו דווקא כיחס סמאנטי, או כיחס המתגלה רק במישור הסמאנטי, אלא כשם כולל לכל אמצעי בטקסט — החל מן המישור הצלילי, עבור דרך המישור התחבירי והמישור הסמאנטי, וכלה במישור הפרגמאטי (כדוגמת אחדות בנקודת התצפית בטקסט וכו') — היוצר עקרון ארגון והאחרה של הטקסט.

1.4. בניגוד לכל שלושת ההקשרים הקודמים, העוסקים (מפרספקטיבות שונות) בשאלת תחומי חלותו של מושג הקוהרנטיות, נוגע ההקשר הרביעי למעמדו של המושג בתיאוריה העוסקת בו: הקוהרנטיות יכולה להיתפס כמושג פניס-טקסטואלי, או כמושג המתייחס לקולט. כאן ניתן להבחין בין שני סוגי תיאוריות: א) תיאוריות שבהן מופיעה הקוהרנטיות כמושג המתייחס לקולט ולתהליך הקריאה וההבנה של הטקסט. תיאוריות אלו (למשל: פרי, 1976; Reichert, 1977 ואחרים), המתעניינות באינטגרציה של הטקסט הספרותי, מציגות את הקוהרנטיות כדרישה מתודולוגית מן הקורא המבצע את האינטגרציה של הטקסט. ההנחה היא, שקורא זה אמור להניח מראש את קיומה של קוהרנטיות מאקסימאלית בטקסט, וממילא הוא בעל מעמד פעיל בתהליך האינטגרציה. ב) קבוצת התיאוריות השנייה היא זו שבה נתפסת הקוהרנטיות ומטופלת כאיכות פנימית של הטקסט. תיאוריות אלו עוסקות במאפייניו של הטקסט הקוהרנטי, בתנאים לקוהרנטיות וכו', ולא בדרישות המוטלות על קורא הטקסט. ההבדל בין שתי הגישות ביחס למעמדו של מושג הקוהרנטיות במסגרת התיאוריה הוא בעל השלכות על תחומי העיסוק הכוללים של כל אחת מהן, ולעתים גם בעל השלכות מעשיות על דרכי ההתבוננות בטקסט נתון.

1.5. ההקשר האחרון קשור בקודמו. חלק מהתיאוריות המעמידות את הקוהרנטיות כדרישה מתודולוגית אל הקורא (וכן תיאוריות השייכות לקבוצה השנייה) מתעניינות בפרוצדורות להפיכתו של טקסט נתון לקוהרנטי. בהקשר זה בולט מעמדן של כמה תיאוריות העוסקות בטקסט ספרותי והמתעניינות בתיאורן של פרוצדורות כאלה (עוסקים בכך, אם כי לא באופן ישיר, פרי, 1976, וכן: Hrushovski, 1979). בצדן מצויים מבדקים אמפיריים המאששים ומתארים פרוצדורות כאלה (למשל: Vuchinich, 1977, הבודק את

האופן שבו מגיבים נבדקים על סטיות ממהלך "קוהרנטי" של שיחה ואת הפרוצדורות המופעלות כדי להחזיר את השיחה למהלכה ה"תקין".

2. תיאוריות של קוהרנטיות

ההצבעה על ההקשרים השונים שבהם מופיע מושג הקוהרנטיות נועדה להבהיר את האפשרויות השונות לעיסוק במושג זה ולמקד את תחום הדיון של הסקירה שדלהלן. סקירה זו העוסקת בעיקר (למעט שתי עבודות שחשיבותן היא במיקומן הרחב יותר של הכעיות) באותן עבודות העוסקות במישרין במושג הקוהרנטיות הנתפס כמושג תיאורטי הנוגע ליחסים שבין היחידות הלוקאליות (משפטים, מבעים), כמסגרת טקסט בעל דובר (ראשי) אחד.³

³ חשוב להדגיש כי עבודות אלו הן עבודות מייצגות. תיאורן וההערות שאעיר ביחס אליהן חופסים גם לגבי עבודות רבות אחרות בתחום.

מבחינת מוקדי התעניינותן ניתן לחלק עבודות אלו לשלוש קבוצות עיקריות:

- (א) עבודות המתמקדות במיון הכולל של תחומי הקוהרנטיות וסוגיה;
- (ב) עבודות המתמקדות בתנאים לקוהרנטיות של הטקסט;
- (ג) עבודות המתמקדות באמצעים הלשוניים לייצוג הקוהרנטיות, ובתופעות הלשוניות שבאמצעותן מתגלה התופעה בטקסט.

חלוקה זו, עם כל היותה שרירותית (ייתכן למשל שעבודה אחת תשתייך ליותר מקבוצה אחת), משקפת לדעתי את מוקדי העניין העיקריים של העבודות העוסקות במושג הקוהרנטיות. לפי האופן שבו הוגדר תחום הדיון בתחילת החלק הנוכחי.

2.1 תחומי הקוהרנטיות וסוגיה

2.1.1. התפיסה הרחבה ביותר של מושג הקוהרנטיות, מבחינת תחומי חלותו, היא זו המשתקפת בספרו של אֶנקוויסט (Enkvist, 1973). על-פי תפיסה זו הקוהרנטיות (או ההדיקות [cohesion] — עבודתו זו אינה מבחינה באופן חד בין המושגים) נתפסת לאו דווקא כיחס סמאנטי בין משפטים, אלא כמגוון של יחסים ברמות שונות. על-פי תפיסתו, הקוהרנטיות אינה מצומצמת ליחס סמאנטי בין משפטים, אלא מוגדרת כשם כולל לסוגים שונים של יחסים טקסטואליים בעלי פונקציה של יצירת אחדות בין משפטי הטקסט ואשר ניתנים לתיאור בלשני פורמאלי. יחסים אלה שייכים לרמות שונות של הטקסט. ברמת רצף הטקסט, עצם הופעתם של משפטים יחד באותו סגמנט טקסטואלי המובחן מסגמנטים אחרים (למשל, קטע דיאלוג שהוא סגמנט מובחן גראפית בטקסט) מהווה אמצעי ליצירת הדיקות בין משפטים אלה. ברמה הפרוזודית והתחבירית יכול הטקסט ליצור קישור איקוני בין משפטים על בסיס של איקוניות בין אלמנטים פרוזודיים (למשל, אליטרציות), וכן בין מבנים תחביריים שונים. אחדות בזמן הדקדוקי אף היא מהווה אמצעי של הדיקות. ברמה הלקסיקאלית מונה אֶנקוויסט את האחדות הסגנונית (למשל, במבחר המלים) כאמצעי הדיקות נוסף לאמצעי הדיקות הלקסיקאלית; וברמה הפרגמטית נתפסת גם האחדות בנקודת התצפית לאורך הטקסט כאמצעי הדיקות.

זוהי תפיסה רחבה ביותר של חלות מושג הקוהרנטיות, והיא כוללת, כאמור, מגוון רחב ביותר של אמצעי האחדה המצויים ברמות השונות של הטקסט. תפיסה מצומצמת יותר של חלות המושג (אם כי גם היא רחבה בהשוואה לתיאוריות שייסקרו בהמשך) מופיעה בעבודותיו של דולוֹזֶל (Doložel, 1976, 1976a). הוא מציע שתי הבחנות מועילות, שיכולות לשמש כבסיס ראשוני לדיון בתחומי הקוהרנטיות בטקסט: (א) ההבחנה שבין המישור הסמאנטי (או "מבנה העומק" של הטקסט) לבין מבנה השטח (או ה-texture) שלו. (ב) ההבחנה שבין האילוצים הגלובאליים לבין האילוצים הלוקאליים הפועלים בטקסט. האילוצים הגלובאליים מסבירים את מבנה-העל של הטקסט (למשל, הקו העלילתי), המתפרס על פני הטקסט כולו, והאילוצים הלוקאליים מסבירים את ההתקדמות הליניארית של משפטים עוקבים בטקסט ואת היחסים המקומיים השוררים בין משפטים אלה.⁴

⁴ הבחנות דומות מופיעות, למשל, בספרו של ואן דייק (Van-Dijk, 1977), וכן במאמרי של הרושובסקי (Hrushovski, 1979). המבחיין בין הנמקות גלובאליות לבין הנמקות לוקאליות.

מן החיתוך של הבחנות אלו מתקבלים ארבעה סוגי קוהרנטיות:

- (א) קוהרנטיות סמאנטית גלובאלית;
- (ב) קוהרנטיות גלובאלית במבנה השטח;
- (ג) קוהרנטיות סמאנטית לוקאלית;
- (ד) קוהרנטיות לוקאלית במבנה השטח.

דולז'יל עצמו עוסק בשני הסוגים הראשונים של הקוהרנטיות, כלומר, במכנים הגלובאליים של הטקסט וכיחסי הקוהרנטיות הנוגעים למכנים אלה. בהמשך למיון כולל זה מציע דולז'יל גם מיון של סוגי טקסטים על בסיס סוגי הקוהרנטיות המופיעים בהם. ההבחנה הבסיסית היא אפוא בין טקסטים תמאטיים, המציגים קוהרנטיות סמאנטית גלובאלית והחסרים קוהרנטיות גלובאלית במבנה השטח, לבין טקסטים פואטיים, שבהם מופיעה קוהרנטיות גלובאלית במבנה השטח וחסרה קוהרנטיות סמאנטית גלובאלית. מיון זה נועד להבחין בין טקסטים בעלי תמה (theme), שבמנחיו של דולז'יל פירושה מבנה-על (macro-structure) סמאנטי, לבין טקסטים חסרי תמה.

ממילא מניחה הבחנה זו את קיומה של קבוצה שלישית של טקסטים מעורכים (mixed texts). דולז'יל מנתח סוג מסוים של טקסט מעורב כזה, ה"poetic narrative". זהו טקסט המערב את מבנה-העל הסמאנטי עם מבנה-העל הפואטי (כלומר, מבנה-העל השייך לטקסטורה, לפני השטח). דולז'יל מתעניין, כאמור, דווקא בקוהרנטיות הגלובאלית. מבחינה זו עבודתו אינה מאפיינת את רוב העבודות שנכתבו בנושא בחמש-עשרה השנים האחרונות ושהתמקדו ברובן דווקא באספקטים השונים של הקוהרנטיות הלוקאלית, ובהן אעסוק בהמשך הסקירה הנוכחית.⁵

⁵ עבודות שונות שעסקו בנושאים קרובים כדוגמת מושג ההנמקה (על הקשר בין הקוהרנטיות להנמקה ראה, למשל: Tomashevsky, 1965) עסקו גם בכתיבת הקוהרנטיות הגלובאלית כמנחיו של דולז'יל. פחות שכיחות הן העבודות העוסקות במישורן במושג הקוהרנטיות והמתעניינות בקוהרנטיות הגלובאלית (Van-Dijk, 1977) הוא אחת הדוגמאות המעטות להתעניינות כזו.

2.1.2. במסגרת הניסיונות להבחין בין התופעות השונות כתחומי הקוהרנטיות הליניארית (הלוקאלית, במנחיו של דולז'יל) וביניהן לבין תופעות קרובות, נעשה שימוש בכמה מונחים קרובים, כדוגמת קוהרנטיות, הדיקות, קישוריות (connectedness), רלבאנטיות וכו'. הבעיה היא, שלעיתים קרובות הם משמשים כמונחים חופפים ולא נעשית הבחנה חדה וברורה ביניהם (כך, למשל, הנדריקס [Hendricks, 1976] משתמש באופן זהה במונחים קוהרנטיות והדיקות).

שתי הבחנות חשובות (המופיעות בוואריאציות שונות כתיאוריות השונות) העומדות ברקע השימוש כמונחים אלה הן: (א) ההבחנה שקשר גלובאלי בין המשפטים בטקסט, המבוסס על היחסים הסמאנטיים-פרגמטיים שבין מצבי העניינים המתוארים בו, הוא דבר-מה שונה מן הקשר הליניארי הקושר את המשפטים זה לזה. (ב) ההבחנה שבין קוהרנטיות המתגלה באופן אקספליציטי באמצעות תחבולות לשוניות המסמנות אותה, לבין קוהרנטיות אימפליציטית, המוסקת מתוך הטקסט ואינה מיוצגת בו במפורש. שימוש זה שונה מן השימוש שעושה דולז'יל במונחים "גלובאלי" ו"לוקאלי".

ההבחנה הראשונה מופיעה, למשל, אצל אויסטמן (Östman, 1978), המשתמש במונחים קוהרנטיות והדיקות. הקוהרנטיות נתפסת כאמרו כשם כולל לסך כל התופעות הסמאנטיות-פונקציונאליות התורמות ליצירתו של טקסט אדקוואטי וקביל. רצף סתמי של משפטים אינו נחשב על-ידי דובר השפה כטקסט קביל, אלא אם כן הוא בעל תוכן פונקציונאלי היוצר לכידות (tightness). הקוהרנטיות היא היחס המאפיין את הטקסט בעל הלכידות. מושג ההדיקות, לעומת זאת, מצטמצם לקישוריות טקסטואלית, המגלה את עצמה במישור המורפוסיןטאקטי (למשל בביטויים אנאפוריים). בדמיון לקסיקאלי וכו'. כלומר, ההדיקות עצמה היא מושג שאינו פונקציונאלי ושאינו שייך למישור הסמאנטי של הטקסט.

ואן-דייק (Van-Dijk, 1977) משתמש בהבחנה דומה, אם כי מנחיו שונים. הוא מבחין בין קישוריות לקוהרנטיות. הקישוריות נתפסת כיחס בין מצבי עניינים של משפטים עוקבים

בטקסט (למשל, יחסי ניגוד או התאמה) ולעומת זאת הקוהרנטיות היא מושג יותר רחב הכולל גם את היחסים שבין גורמים ספציפיים מתוך מצבי עניינים המיוצגים כמשפטי הטקסט. ההנחה הבסיסית ביחס לטקסט היא שקיימים יחסים של זהות רפרנציאלית (referential identity) בין אינדיכידואלים, יחסים וכו', המופיעים בטענות עוקבות. יחסי זהות רפרנציאלית אלה הם הקובעים בעצם את (חלקו הגדול של) תחום העיסוק בקוהרנטיות, בהבדל מן העיסוק בקישוריות, שהוא כאמור עיסוק ביחסים הכוללים שבין מצבי עניינים.

ההבחנה השנייה, כאמור, היא זו שבין קוהרנטיות אקספליציטית לבין קוהרנטיות אימפליציטית. הבחנה זו מופיעה למשל, בעבודתו של ואן-דייק (שם). הטענה היא, כי לא כל היחסים בין טענות (propositions) חייבים להיות מבוטאים בטקסט באופן אקספליציטי. כדי שטקסט ייחשב לקוהרנטי, די בכך שרק חלק מן היחסים יהיו מבוטאים באופן אקספליציטי. במקרה זה נותרים אפוא "קישורים חסרים" (missing links), שהם טענות שאינן מבוטאות אקספליציטית, אך הן שיוצרות את הקוהרנטיות של הטקסט.

2.2. תנאי הקוהרנטיות

קבוצת העבודות השנייה מתמקדת בעיקרה בניסיון להגדיר את התנאים לקוהרנטיות של הטקסט. השאלה המרכזית כאן היא אילו תנאים על הטקסט לקיים כדי להיחשב לקוהרנטי, ואילו מביניהם הם תנאים הכרחיים ו/או מספיקים?

2.2.1. בֶּלְרֵט (Bellert, 1970) במאמרה הקלאסי מתמקדת בניסיון להגדיר תנאים לטקסט קוהרנטי. טקסט כזה מורכב מקבוצת מבעים (utterances), שהאינטרפרטאציה הסמאנטית של כל אחד מהם תלויה באינטרפרטאציה הסמאנטית של המבעים הקודמים לו. האינטרפרטאציה הסמאנטית של מבע נתון היא קבוצת המסקנות וההיסקים שניתן להסיק ממנו. כל מבע נתון תלוי במבעים הקודמים לו בכך שלפחות פריט לקסיקאלי אחד המופיע בו, או טענה אחת שניתן להסיק ממנו, מופיעים במבעים הקודמים לו. כלומר, קיימת כאן חזרה (על פריט לקסיקאלי או על טענה שניתן להסיקה), שלפי בֶּלְרֵט מהווה את התנאי ההכרחי לקוהרנטיות של הטקסט. זוהי למעשה הטענה המרכזית של בֶּלְרֵט במאמרה.

בהמשך מפתחת בֶּלְרֵט את הדיון במושג המרכזי בהקשר זה, ההיסק (inference), והיא מרחיבה אותו מעבר למישור הלוגי, לתחומי השפה הטבעית. כללי ההיסק הפועלים בשפה הטבעית אינם חופפים לכללי ההיסק הלוגיים-פורמאליים.

כדאי להדגיש שלדידה של בֶּלְרֵט החזרה כשלעצמה (למשל, על פריט לקסיקאלי), היא תנאי מינימאלי לקוהרנטיות, בעוד שעל-פי גישות אחרות (למשל: Reinhart, 1980) החזרה הלקסיקאלית בלבד אינה מהווה תנאי הכרחי (וכוודאי שלא תנאי מספיק) לקוהרנטיות. גישות כאלה מניחות כי הקוהרנטיות היא בראש וראשונה יחס סמאנטי וכיוון שלא כל חזרה היא חזרה סמאנטית, הרי שעקרון החזרה כשלעצמו (או בגילויו במקרה של החזרה הלקסיקאלית) אינו יכול להוות תנאי הכרחי לקוהרנטיות. בֶּלְרֵט גם אינה מבחינה באופן חדי-משמעי בין יחסים המבוססים על קשר בין מרכיבי המשפט לבין כאלה המבוססים על קשר בין משפטים. הבחנה זו הוצגה קודם בהקשר של ואן-דייק. הקוהרנטיות מוגדרת על-ידי ואן-דייק באופן אינטואיטיבי כאיכות סמאנטית של המבע, המבוססת על האינטרפרטאציה של כל משפט בודד ביחס לאינטרפרטאציה של משפטים אחרים. הקוהרנטיות מובחנת מן הקישוריות בכך שהיא משקפת יחס בין חלקי משפטים עוקבים בטקסט, בעוד שהקישוריות נתפסת כיחס בין מצבי עניינים המיוצגים על-ידי טענות.

התפיסה הבסיסית המשותפת לֶבְלֵרֵט, ואן-דייק ואחרים, היא שהטקסט מורכב מסגמנטים שונים (משפטים, מבעים) המכילים אינפורמאציות ישנות (למשל, ציון חוזר של אינדיכידואל מסוים בכמה סגמנטים בטקסט), ואינפורמאציות חדשות, היוצרות שינוי והתקדמות בטקסט. האינפורמאציות החדשות המוכנסות לטקסט חייבות להיות קשורות לאינפורמאציות הנתונות עד לאותו שלב באופן שהטקסט יהיה קוהרנטי. מה שיוצר את

6 למשל: "משה הולך לבית-הספר. הוא אהב ללמוד." "משה" ו"הוא" הם שני אינדיבידואלים בעלי זהות רפרנציאלית אחת.

7 בדוגמה שהובאה בהערה 6: הליכה לבית-הספר נמצאת בהתאמה לאהבת הלימודים.

הקוהרנטיות של הטקסט (למרות העובדה שבכל סגמנט חדש נכנסות אינפורמציות חדשות) הם שני גורמים עיקריים: מצד אחד, הזהות הרפרנציאלית שבין אינדיבידואלים המופיעים במשפטים השונים⁶ ויחסי ההתאמה שבין הפרדיקאטים המיוחסים לאינדיבידואלים האלה.⁷ מצד שני, קשור כל אחד מן המשפטים לארגון כולל יותר, שהוא "נושא הדיון", וקשר זה מאגר את כל המשפטים הנסוכים על אותו נושא דיון בינם לבין עצמם. שני גורמים אלה מהווים תנאים הכרחיים בסיסיים לקיומה של קוהרנטיות בטקסט. בהמשך לכך מציע ואן-דייק את ההבחנה בין אקספליציטיות לאימפליציטיות (שהוצגה קודם לכן).

התבוננות בבעיה מפרספקטיבה שונה לכאורה מופיעה בעבודתו של אַנקוויסט (Enkvist, 1978). המתעניין בגורמים ההופכים טקסט ללא-קוהרנטי. אַנקוויסט מעלה טענה (המופיעה ברוב העבודות העוסקות בתחום), כי אמצעי ההדיקות אינם תנאי הכרחי או מספיק לקוהרנטיות של הטקסט. לכן חוסר הקוהרנטיות של טקסטים מסוימים, איננו יכול להיות מתואר במונחים של מחסור באמצעי הדיקות. השייכים למבנה השטח של הטקסט בלבד. רובו של המאמר דן אפוא (בליווי דוגמאות) בגורמים שונים ההופכים טקסט ללא-קוהרנטי. ובמיוחד בקשרי קורפרנציה וביחסי חפיפה רפרנציאלית חלקית (למשל יחסי איבר — קבוצה). ההנחה היא, כי משפטים יכולים להיות מקושרים באחת משתי דרכים: א) על-ידי אמצעי הדיקות במבנה השטח (surface structure) של הטקסט; ב) על-ידי קוהרנטיות סמנטית במבנה העומק של הטקסט. כאשר מתמקדים בבעיית הקורפרנציה ייתכנו ארבע אפשרויות: א) טקסטים קוהרנטיים המסומנים סינטאקטית בסימני קורפרנציה; ב) טקסטים קוהרנטיים שהקורפרנציה בהם אינה מסומנת במבנה השטח של הטקסט; ג) טקסטים לא-קוהרנטיים שבהם ישנו סימון של קורפרנציה במבנה השטח של הטקסט; ד) טקסטים לא-קוהרנטיים שבהם אין אפילו סימון של קורפרנציה במבנה השטח.

בהמשך מאמרו עוסק אַנקוויסט בשלושה סוגי טקסטים שבהם הקוהרנטיות בין משפטים עוקבים בטקסט אינה קיימת, או שהיא פגומה בצורה זו או אחרת: א) טקסטים שבהם ישנם ממצאים סינטאקטיים לחוסר קוהרנטיות (למשל, חוסר התאמה בכללי סלקציה, הפרת כללי האנפורה והקטאפורה וכו'); ב) טקסטים שבהם ישנם ממצאים פראגמטיים ברורים של חוסר קוהרנטיות (למשל, כאשר שני משפטים עוקבים מכילים טענות סותרות כאופן מפורש או מובלע); ג) טקסטים שבהם אין ממצאים ברורים לכך שהטקסט קוהרנטי, אך גם אין ממצאים ברורים לכך שהטקסט אינו קוהרנטי.

בסיכום טוען אַנקוויסט, כי קוהרנטיות טוטאלית אינה רק עניין של הדיקות במבנה השטח של הטקסט. תנאי הכרחי לטקסט בנוי כהלכה הוא קוהרנטיות סמנטית, שאליה מתלווה כמות מספקת של סימני הדיקות, המאפשרים לקורא לתפוס קוהרנטיות זאת. מעבר לכך, במונחים סמנטיים, התנאי הכרחי לקוהרנטיות עצמה הוא, שמשפטי הטקסט המקיים קוהרנטיות זו יתאימו לחמנות עולם אפשרי אחד. בניסיונו או בדמיונו של הקולט, ושהאחדה הפראגמטית שלו תסומן באופן אדקוואטי במבנה השטח.

2.2.2. המשותף לעבודות שתוארו עד כה הוא הניסיון להגדיר את תנאי הקוהרנטיות הליניארית באופן עצמאי, כלומר, ללא כל תלות של תנאים אלה בגורמים אחרים. במקביל לכך נעשו ניסיונות (כחלקם מובלעים) לגזור את תנאי הקוהרנטיות הליניארית מעקרונות בסיסיים יותר. הכוונה היא לניסיונותיהם של בלשנים מאסכולת F.S.P. (Functional Sentence Perspective) וממשיכיהם לכסס את דרכי התקדמותו הליניארית של הטקסט באמצעות מושגים הנגזרים מעקרונות בסיסיים יותר של דרכי מסירת אינפורמציה. דוגמה בולטת לכך מהווה מאמרו של דאנש (Danesh, 1974) העוסק בתרומתן של ההבחנות שנעשו במסגרת ה-F.S.P. להבנת אופן ארגונו של הטקסט. במקביל לכך נוגע דאנש גם בבעיית הקוהרנטיות.

דאנש מנסה להצביע על הקשר בין שתי הבחנות בסיסיות של ה-F.S.P. ובין אופן ארגונו של הטקסט. ההבחנות הן: א. אינפורמציה ישנה / אינפורמציה חדשה; ב) תמה / רמה.

טענתו היא, שבמשפט נתון יש להבחין בין האינפורמאציה הישנה (שכבר הופיעה לפני כן) לבין אינפורמאציה חדשה; ומה שמכתיב איזו אינפורמאציה ישנה (ידיעה) תחזור ותשובץ במשפט הנתון הוא הבחירה בתמה של המבע.

דאנש מתעניין בעקרונות המנחים את הבחירה התמאטית הזו ואת ההתקדמות התמאטית של הטקסט, הקשורה הדוקות לקוהרנטיות של הטקסט. ההנחה הבסיסית היא, שהקישוריות הפנימית של הטקסט (דאנש אינו מבחין בין קוהרנטיות לקישוריות) מיוצגת על-ידי ההתקדמות התמאטית, כלומר, על-ידי הבחירה והארגון של התמות של המבע, על-ידי קישורן זו לזו בטקסט ועל-ידי קישורן להיפר-תמות הגלובאליות. כלומר, הרעיון הוא בעצם, שישנה קורלאציה הדוקה בין אופן המעבר הקוהרנטי ממשפט למשפט ומסגמנט לסגמנט ובין אופי הבחירה בתמה של כל אחד מן הסגמנטים. אף כי לא מדובר כאן על כך, שאופיה הספציפי של ההתקדמות התמאטית מהווה תנאי הכרחי לקוהרנטיות של הטקסט, הרי יש קשר הדוק ביותר בין השניים, והטענה היא שהקוהרנטיות של הטקסט מיוצגת על-ידי ההתקדמות התמאטית שלו. יש להדגיש, שקשר הדוק זה (שדאנש נזהר כאמור מלנסחו במונחים של התניה הכרחית או מספיקה), משקף את הניסיון לגזור את ההסברים לקוהרנטיות של הטקסט באמצעות מערכת מושגים בסיסית יותר (תמה/רמה), הנלקחת ממסגרת של עקרונות מסירת אינפורמאציה, שלא כמו בתיאוריות הקודמות, שעסקו בהגדרת התנאים לקוהרנטיות, כאן נקבעת הקוהרנטיות לא במונחים של יחסים לוגיים-סמאנטיים או מורפוסינוטאקטיים, אלא במונחים של הבחנות פונקציונאליות (כדוגמת ההבחנה תמה / רמה, המתייחסת לפונקציה שממלאים חלקים נתונים של המשפט) במסגרת המשפטים העוקבים, וקישורן של הבחנות אלו ליחסים שבין משפטים אלה (מונחי ההתקדמות התמאטית והקוהרנטיות).

פיתוח מסוים של תפיסתו של דאנש מופיע במאמרה של פאדוץ'בה (1979), העוסקת אף היא בשרשרתו של רצף הטקסט ומתמקדת בניסיון לספק תיאור פורמאלי של הקישוריות (ההדיקות) של הטקסט כמונחי החזרה על אלמנטים סמאנטיים בפסוקים סמוכים בפסקה. המאמר מבחין בין אלמנטים טקסטואליים המציינים שמות לבין כאלה המציינים פרויקאטים. תת-קבוצה של קבוצת השמות היא קבוצת השמות התחיליים — השמות הנוטים להופיע בתחילת משפטים, מושג נוסף הוא — השם הנשלט. שם מוגדר כנשלט אם מתקיים לגביו אחד משני התנאים הבאים: א) השם מצוין נושא (עצם, אובייקט) שכבר נזכר בפסוקים הקודמים; וזוהי שליטה ישירה. ב) השם בכללו מצוין נושא שעדיין לא נזכר, אך הוא מכיל שם אחר שמצוין נושא שכבר נזכר; וזוהי שליטה עקיפה. הדרישה לבניית הפסקה התקינה (ה"בנויה כהלכה") היא, שהשם המופיע ראשון (השם התחילי) יהיה נשלט, ורק ככה הוא יכול להיבחר להיות הראשון. כלומר, הדרישה כאן היא במובן מסוים ספציפית יותר ומוגדרת יותר מזו שמציע דאנש, המדבר על כך שהתמה של משפט נבחרת מתוך סך כל האינפורמאציה הנתונה עד לאותו משפט (אינני מתייחס להבדל חסר החשיבות בהקשר זה בין מושג הנשלטות של פאדוץ'בה לבין מושג האינפורמאציה הנתונה של דאנש). לטענת פאדוץ'בה, המקרים שבהם מופרת דרישת הנשלטות יכולים להיות מוסברים באחת משתי דרכים: א) באמצעות מה שהיא מכנה "נשלטות בלתי-פורמאלית". (למשל, שייכות לאותה "מסגרת רפרור" שאליה שייך שם שולט קודם). ב) לעתים ניתן לדבר על סדירויות חלקיות משלימות, והיא מרגימה מצבים מעין אלה.

תפיסתה של פאדוץ'בה (בדומה לזו של דאנש) מעוגנת בתפיסה הפונקציונאליסטית. תפיסה זו מסבירה בהקשר זה, את היחסים במסגרת המשפט (סדר השמות במשפט) ואת היחסים בין משפטים (יחסי שליטה ונשלטות), באמצעות עקרון אינפורמאציה בסיסי יותר, האומר שתחילה תופיע האינפורמאציה הנתונה או הידועה, ואחריה האינפורמאציה החדשה (ה"בלתי נשלטת", כמונחיה של פאדוץ'בה). אף כי תיאורה של פאדוץ'בה מתייחס לשמות בלבד ולא לחלקים אחרים במשפט ואף כי תיאור זה הוא פשטני במקצת, הרי האינטואיציה הבסיסית העומדת מאחורי התפיסה שהוצגה נראית תקפה במקרים לא מצטיים. עם זאת מובן, שיש צורך בשינויים ובאיומים יסודיים כדי להפכה לתיאור אדקוואטי יותר. תפיסה מקיפה ואינטגרטיבית של מושג הקוהרנטיות, המהווה פיתוח של מרכיבים שהופיעו בתפיסות הפונקציונאליסטיות הפשטניות במקצת של דאנש ופאדוץ'בה, וכן של גישות

אחרות לבעיית הקוהרנטיות. מופיעה במאמרה של ריינהרט (Reinhart, 1977) ואציג אותו בפירוט יחסי משום שהוא מסכם ומפתח גישות שונות לבעיה.

ההנחה המרכזית במאמר היא, שקבוצת הטקסטים הקוהרנטיים אינה זהה לקבוצת הטקסטים המובנים (comprehensible). מטרת המאמר היא להגדיר את התנאים לטקסטים בנויים כהלכה בכל הנוגע לקוהרנטיות, ולא את התנאים למובנות של טקסטים. אף כי טקסטים מובנים שונים עשויים להפר תנאים אלה.

כדי להימנע מן השימוש במונח "טקסט לא-קוהרנטי" (הנגזר מן העובדה שזהו ניסיון להגדיר תנאים לקוהרנטיות של טקסטים), מציעה ריינהרט את ההבחנה שבין קוהרנטיות אקספליציטית לאימפליציטית. קוהרנטיות אימפליציטית, על-פי ריינהרט, היא קוהרנטיות שהקורא "מטיל" על הטקסט באמצעות פרוצדורות לוגיות וסמאנטיות (כדוגמת כללי ההיסק המובילים את הנמען ל"אימפליקאטורות", כפי שהם מתוארים עליידי גרייס (Grice, 1967)). קוהרנטיות אקספליציטית היא קוהרנטיות הקיימת גם ללא הפעלתן של פרוצדורות כאלה. כיוון שהיא נתונה במישור הסמאנטי באופן ישיר וגלוי (למשל, זהות רפרנציאלית בין רפרנטים המופיעים בשני משפטים יוצרת קוהרנטיות בין המשפטים). ההבחנה בין קוהרנטיות אימפליציטית לאקספליציטית (שאינה זהה להבחנה של ואן-דייק שהוצגה קודם ושהשתמשה באותם מונחים) מאפשרת לריינהרט לצמצם עד למינימום את קבוצת הטקסטים הלא-קוהרנטיים, שכן המאמר מתמקד בתנאים לקוהרנטיות האקספליציטית בלבד.

מתוך קבלת ההבחנה שבין קוהרנטיות להדיקות, או במונחי המאמר — בין קוהרנטיות גלובאלית לליניארית⁴ מתעניינת ריינהרט בקוהרנטיות הגלובאלית המוגדרת כיחסים הסמאנטיים-פרגמאטיים שבין סגמנטים עוקבים בטקסט. התנאים לקוהרנטיות (האקספליציטית הגלובאלית) הם: (א) הרלבאנטיות; (ב) הקונסיסטנטיות; (ג) הקישוריות.

⁴ שימושה של ריינהרט כמונחים "קוהרנטיות גלובאלית" ו"קוהרנטיות ליניארית" שונה לגמרי מהשימוש שעושה בהם ואן-דייק.

יש להעיר, כי תנאים אלה הם תנאים מסוגים שונים, אשר צירופם יחד מספק תמונה שלמה ומקיפה בהשוואה לתנאים חלקיים שונים שהופיעו בוואריאציות שונות בתיאוריות שעסקו בקוהרנטיות. הרלבאנטיות היא תנאי המתייחס לגורמים פרגמאטיים וסמאנטיים, ובהבדל משני התנאים האחרים היא נוגעת לא רק ליחסים שבין משפטים, אלא גם לנושא הדיון של השיח, וכן להקשר של השמעת המבע (כוונות הדובר, האמנותיו וכו'). לעניין זה סוקרת ריינהרט את עבודותיהם של דסקל, גרייס ואחרים, העוסקים בבעיית הרלבאנטיות מן הפרספקטיבה הפרגמאטית.

התנאי השני, הקונסיסטנטיות, הוא תנאי סמאנטי-לוגי (המכסה למשל חלק גדול מתנאי הקוהרנטיות שנבדקו עליידי בלרט). הדורש שמשפט בטקסט יהיה קונסיסטנטי עם משפטים קודמים, במובן זה שהמשפט הנתון והמשפטים הקודמים יהיו אמיתיים באותו מצב עניינים.

התנאי השלישי, שהוא התנאי המינימאלי ההכרחי, הוא הקישוריות הליניארית. (זהו, כפי שראינו, הנושא המטופל ביותר בתיאוריות העוסקות בבעיית הקוהרנטיות). תנאי זה קובע, שטקסט הוא מקושר, אם כל שני משפטים בו הם: (א) מקושרים רפרנציאלית; (ב) מקושרים עליידי קשר סמאנטי כלשהו. בעקבות זאת מתווכחת ריינהרט עם שורת גישות (בלרט, פאדוץ' בה, חסן והאלידי גוטווינסקי). לעניין שני האחרונים ראה הפרק הבא) בעניין החזרה ויחסה לקישוריות. טענתה היא, שהחזרה כשלעצמה אינה תנאי הכרחי או מספיק לקישוריות, אף כי היא מהווה אמצעי שכיוונו חשוב בטקסטים רבים. ישנם, למשל, מקרים רבים של חזרה לקסיקאלית על פריט כלשהו, אך חזרה זו אינה מספיקה ואף לא הכרחית לקוהרנטיות. מה שקובע במקרה זה הוא הקישור הרפרנציאלי ולא הקישור הקסיקאלי בלבד. הנחותיה הפונקציונאליסטיות של ריינהרט באו לידי ביטוי בנקודה זו. טענתה היא, שהקישוריות הרפרנציאלית מתגדרת במונחים פונקציונאליסטיים: נושא הדיון (topic) של המשפט, מנתח הדיקט (scene setting) שלו וכו'. שני משפטים מ-1 מ-2 מקושרים

רְפָנְצִיאלִית אִם נושא הדיון או מערך הרקע של מ2 נשלט רְפָנְצִיאלִית על-ידי רְפָנְט שהוזכר ב-מ1. (השליטה היא כמובן של פאדוץ'בה).

בדומה לדאנש ופאדוץ'בה הכחירה היא כחלק מן הגורמים הנשלטים (כמונחיו של דאנש — חלק מן האינפורמאציה הישנה): בהבדל מפאדוץ'בה הכחירה אינה מתוארת כמונחים של סדר הביטויים במשפט (מה מופיע תחילה), ובתוספת לדאנש יש כאן התייחסות למערך הרקע, והגדרה מדויקת ואופראטיבית יותר של נושא הדיון (כמונחיו של דאנש — התמה). גישתה של ריינהרט היא מקיפה בהשוואה לרוב הגישות שנוכרו, והיא מהווה לדעתי אינטגרציה מעניינת ופיתוח משמעותי של גישות פונקציונאליסטיות ולא-פונקציונאליסטיות למושג הקוהרנטיות.

2.2.3. עד כאן סקרנו גישות אחדות העוסקות בתנאי הקוהרנטיות. בהקשר זה מתבקשת הערה כללית: מה שמאפיין את הגישות השונות, ללא יוצאת מן הכלל, הוא הניסיון להצביע על כמה תנאים (הכרחיים ו/או מספקים) לקוהרנטיות של טקסטים. כלומר, גישות אלו מניחות (או בדיעבד, טוענות) לקיומה של הבחנה בינארית בין טקסטים קוהרנטיים. המקיימים את תנאי הקוהרנטיות, לבין טקסטים לא-קוהרנטיים, שאינם מקיימים תנאים אלה. להבחנה בינארית זאת יש השלכות שונות, המעוררות בעיות שונות ביחס לגישות שהוצגו. אציין שתיים מהן:

א) בעיית היחס שבין הקוהרנטיות כיחס סמאנטי לבין ההדיקות כשם כולל לאמצעים המורפוסִינטאקטיים והלְקסיקאליים. על אף האינטואיציה המשותפת למעשה לכל הגישות שהוצגו בדבר הקשר שבין הקוהרנטיות לבין ההדיקות, אין ביכולתן להגדיר בצורה מספקת את טיבו של קשר זה. טענתן, החוזרת בכמה ואריאציות, היא שאף לא אחד משני מושגים אלה מהווה תנאי הכרחי ו/או מספיק לאחר. כלומר, הדיכוטומיה הבינארית קוהרנטי / לא-קוהרנטי מוציאה מתחום הדיון בקוהרנטיות את האמצעים המורפוסִינטאקטיים לייצוגו וסימונו של יחס הקוהרנטיות, שכן אמצעים אלה אינם מסוגלים, כאמור, להוות תנאי (הכרחי או מספיק) לקוהרנטיות. זוהי לדעתי תוצאה של הטיפול במושג הקוהרנטיות במסגרת של דיכוטומיה בינארית.

טענתי היא, שאילו היתה התייחסות להבחנה קוהרנטי/לא-קוהרנטי כאל הבחנה פולארית, הרי שניתן היה להגדיר בצורה מעודנת יותר את טיבו של הקשר בין הקוהרנטיות ובין ההדיקות. אציין (ברמז בלבד), כי הכיוון צריך להיות כראיית השימוש בסימני ההדיקות אמצעים להעלאת דרגת הקוהרנטיות של טקסט נתון. מפרספקטיבה כזאת ייתפס טקסט שבו מופיעים יותר אמצעי הדיקות כטקסט קוהרנטי יותר — כשכל שאר התנאים שווים.

ב) השלכה נוספת של השימוש בהבחנה הבינארית היא הקשיים המתגלים בגישות השונות בניסיון להתמודד עם ההנחה הבסיסית (שהיא סכירה למדי), שבתהליך ההבנה ניתן להפוך כל טקסט (ולו גם ה"פרוע" ביותר) לטקסט קוהרנטי. מה שמשתמע מהנחה זאת הוא, שלמעשה לא קיימים טקסטים שאינם קוהרנטיים אלא רק טקסטים קוהרנטיים יותר וטקסטים קוהרנטיים פחות. העיסוקים השונים בתנאי הקוהרנטיות המבוססים על ההבחנה הבינארית אינם מסוגלים להתמודד כראוי עם השלכה זאת.

גם כאן אציין, בקיצור רב, כי הכיוון הרצוי לדעתי, צריך להתבסס על ההבחנה בין דרגות שונות של קוהרנטיות של טקסטים; באופן ספציפי יותר נראה לי, כי הדיוג צריך להתבסס על העיקרון הקובע, שטקסט נתון ייחשב לקוהרנטי יותר ביחס לטקסט אחר כאשר תידרש הפעלת כמות קטנה יותר של אופראציות (שוות) להפיכתו לטקסט תקין או קביל בהשוואה לטקסט האחר (כשכל שאר התנאים שווים). תיאוריה רחבה יותר של התחום צריכה להגדיר אופראציות אלו, וכן לתאר את היחסים ביניהן ואת אופן פעולתן בטקסט.

2.3. האמצעים לייצוג לשוני

קבוצת העבודות הבאה היא זו העוסקת באמצעים הלשוניים לייצוג הקוהרנטיות. זהו למעשה הנושא המטופל ביותר בתחום הרחב של הקוהרנטיות, והוא גם הנושא שבו הגיע

המחקר לתוצאות הטובות והמלאות ביותר. המושג המרכזי שפותח בהקשר זה היא ההדיקות.

2.3.1. אין ספק, שהעבודה המקיפה והרחכה ביותר שנעשתה בתחום זה היא עבודתם המסכמת של חסן והאלידיי (Hassan and Halliday, 1976).⁹ הנחת המוצא שלהם היא, שהטקסט אינו דבר שניתן להגדירו כמשפט מורחב או כאוסף של משפטים, אלא אובייקט השונה מן המשפט בסוגו ובאיכותו. על בסיס זה מנסים המחברים להגדיר ולתאר את תופעת ההדיקות, המגדירה יחס כלשהו בין משפטים בטקסט והמהווה גורם מרכזי בהפיכתו של הטקסט לכזה. ההדיקות מוגדרת על-פי תפיסה זאת כמושג סמאנטי. מדובר כאן בראש ובראשונה על יחס בין אלמנטים טקסטואליים ולא על איכותו של האלמנט עצמו. בטקסט קיים יחס של הנחה מוקדמת (presupposition). כאשר אלמנט אחד מניח מלכתחילה את קיומו של אלמנט אחר, ובאופן זה יכול הטקסט להיווצר.

⁹ היות שעבודה מקיפה זו מכילה את תוצאותיהם של מחקרים בלשניים אחדים בתחום זה, כשם שהיא משמשת בסיס לרבים אחרים, אסתפק בפרק זה בהצגתה של עבודה זו ועבודה יישומית נוספת המתארת את ההדיקות בטקסטים ספרותיים. שתי עבודות אלו יכולות לשמש נציגות נאמנות לרוב העבודות העוסקות בהדיקות.

השימוש במושג "סמאנטי" עומד בניגוד ל"סטרוקטוראלי": היחסים בין חלקי המשפט הם יחסים סטרוקטוראליים, הנקבעים על-פי מכנה המשפט, בעוד שהיחסים בין יחידות הטקסט (המשפטים) אינם יחסים מסוג זה, אלא יחסים סמאנטיים. כתוצאה מכך יחס ההדיקות אינו נקבע על-ידי עקרונות מבניים של הטקסט, אלא על בסיס סמאנטי של ההנחה המוקדמת (מהדיון במאמרה של ריינחרט, יוצא, שבמובן מסוים מושג ההדיקות של חסן והאלידיי אינו מושג סמאנטי, שכן אין הוא דורש בכל מקרה חזרה רפרנציאלית). עיקרה של העבודה עוסק בתיאור ובמיון של קאטגוריות ההדיקות המחולקות לשתי קבוצות-גג:¹⁰ א) הדיקות דקדוקיות; ב) הדיקות לקסיקאליות.

¹⁰ ההבחנה ביניהן היא פולארית ולא בינארית.

ההדיקות הדקדוקיות מתחלקות לכמה סוגים: א) רפרור (reference): למשל, רפרור באמצעות כינוי גוף. ב) החלפה (substitution): בהבדל מהרפרור, ההחלפה היא יחס דקדוקי המתגלה בלשון (ולא בתחום הרפרנטיים). לדוגמה, החלפה של הפועל שצריך להופיע ב-do, או של שם-העצם ב-one וכו'. ג) אליפסיס (ellipsis): זוהי למעשה החלפה בלא שהאלמנט המחליף יופיע באופן אקספליציטי. קונסטרוקציה לשונית זאת אף היא מהווה אמצעי הדיקות. ד) קשרים (conjunction).

ההדיקות הלקסיקאליות מתחלקות לשני סוגים עיקריים: א) החזרה (reiteration): החזרה יכולה להיות על אותה מלה, או על מלה סינונימית, או על מלה כוללת יותר וכו'. ב) הקולוקאציה (collocation): אלו מאופיינות כצירופים של פריטים לקסיקאליים, שבדרך זו או אחרת מועמדים בסמיכות, כלומר, נמצאים באותה סביבה לקסיקאלית במערכת הלשון. כאשר שני פריטים לקסיקאליים המהווים קולוקאציה, מופיעים בשני משפטים שכנים, הרי שהקולוקאציה תפעל כאמצעי הדיקות ביחס לשני המשפטים.

כל אלה הם סוגים שונים של יחסי הדיקות. כל אחת מקאטגוריות אלו מיוצגת בטקסט על-ידי תכונות מיוחדות: חזרה, השמטה, הופעה של מלים ומבנים מסוימים — שמטרתן להצביע על כך שאיבר נתון קשור לאיבר קודם בטקסט. בהמשך העבודה מביאים חסן והאלידיי סקירה מפורטת של מגוון האמצעים הלשוניים שבהם מתגלה ומיוצג יחס ההדיקות.

יש מקום להעיר כמה הערות ביקורת על עבודה זו (הערות התופסות גם ביחס לעבודתו של גוטווינסקי שתוצג להלן):

א) תיאוריה זו סובלת מגישה ממיינת גרידא, ללא ניסיון לספק הסברים בסיסיים יותר לתופעות הממוינות. במונח "הסברים בסיסיים" כוונתי, למשל, להסברים כדוגמת ההסבר הפונקציונאליסטי (של ה-F.S.P.), המנסה, בין היתר, להסביר את בעיית ההדיקות בטקסט באמצעות עקרונות אינפורמאציה בסיסיים יותר. דוגמה אחרת להסבר בסיסי הוא הסבר המנסה להציג הירארכיה של האמצעים השונים להשגת ההדיקות.

ב) חסן והאלידיי מערכבים בין "הדיקות לקסיקאליות", שהתופעה המרכזית בה מבוססת על

חזרה של פריטים לקסיקאליים. לבין מושג הרפֶרֶנְצִיָה. החזרה על פריט לקסיקאלי אינה כשלעצמה אמצעי הדיקות. ומה שיוצר את ההדיקות הוא הקישור הרפֶרֶנְצִיָאלי העומד מאחורי החזרה הלקסיקאלית. שתי הטענות הללו הן טענותיה של ריינהרט (השנייה מופיעה כמאמרה על הקוהרנטיות).

(ג) מושג הקולוקאציה שמפתחים חסן והאלידיי (זה הסוג השני של ההדיקות הלקסיקאלית) הוא מושג מעורפל ביותר, ולמעשה, האופן שבו הוא מוגדר מאפשר יצירת יחסי הדיקות בין כל שני פריטים לקסיקאליים. הקולוקאציה מוגדרת כעבודה זו באופן הבא: "There is always a possibility of cohesion between any pair of lexical items which are *in some way associated with each other*". הגדרה כזו של הדיקות באמצעות קולוקאציה היא רחבה ביותר ומעקרת למעשה את מושג ההדיקות מתוכנו, שכן אינטואיטיבית נראה, כי ניתן לקשור ב"דרך כלשהי" ("in some way") מספר גדול מאוד של פריטים לקסיקאליים, שספק רב אם הם אמנם משמשים כאמצעי הדיקות. עם זאת יתכן, כי חסן והאלידיי היו יכולים להיחלץ מבעיה זאת על-ידי הטענה כי ההדיקות היא יחס שניתן להבחין בו בדרגות שונות (כלומר, שישנם אמצעי הדיקות חזקים יותר וחזקים פחות), אך זאת אין הם עושים.

(ד) בעיה נוספת היא חוסר היכולת להגדיר בצורה מספקת את היחסים הקיימים בין ההדיקות לבין הקוהרנטיות, על אף האינטואיציה שקיימים יחסים כאלה.

2.3.2. מחקר יישומי בולט. המנסה לבחון את מסגרת הדיון שמציגים חסן והאלידיי (בשנייהם מסוימים) ביישומה לטקסטים ספרותיים, הוא מתקרו של גוטווינסקי (Gutwinski, 1976). כזכור, ההבחנה המרכזית שהציעו חסן והאלידיי היתה בין הדיקות לקסיקאלית להדיקות דקדוקיות. גוטווינסקי בודק באופן סטטיסטי את השימוש בשני סוגי הדיקות אלה בשני טקסטים ספרותיים — של הנרי גיימס ושל המינגוויי. טענתו המרכזית היא, שבטקסטים אלה מתגלה נטייה חד-משמעית לשימוש באמצעי ההדיקות הדקדוקית אצל גיימס ובהדיקות הלקסיקאלית אצל המינגוויי. מעבר לכך בודק גוטווינסקי את הקורלציות הקיימות בין השימושים השונים באמצעי ההדיקות ובין מישורים אחרים בטקסטים הנבדקים, וכן בין ההבדלים הפואטיים-סגנוניים השוררים בין הטקסטים. עבודתו של גוטווינסקי מציעה איפוא כיוון יישומי מעניין להבחנות השונות בתיאור אמצעי ההדיקות.

ביבליוגרפיה

- הרציג, חנה. 1980. אספקטים של קישוריות בטקסט הסיפורי (החוג לתורת הספרות: אוניברסיטת תל-אביב).
פאדוצ'בה יילנה. 1979. "למבנה הפסיקה: השרשרת ברצף הטקסט". הספרות 28 (אפריל). 47—51.
- פרץ, מנחם. 1967. המבנה הסמנטי של שירי ביאליק (תל-אביב: המכון הישראלי לפואטיקה וסמיוטיקה ע"ש פורטר).
- Bellert, I., 1970. "On a Condition of the Coherence of Texts", *Semiotica* Vol. 2, no. 4, 335—363.
- Danesh, F., 1974. "Functional Sentence Perspective and the Organization of the Text", in: Danesh, F., ed., *Papers on F.S.P.* (Prague: Academia), 107—128.
- Dasca, M., 1977. "Conversational Relevance", *Journal of Pragmatics*, Vol. 1, 309—328.
- van Dijk, T., 1972. *Some Aspects of Text Grammar* (The Hague: Mouton).
— 1977. *Text and Context* (London: Longman).
- Dolezel, L., 1976. "Narrative Semantics", *PTL* 1, 129—151.
— 1976a. "Die Hundelblum or: Poetic Narrative", *PTL* 1, 467—488.
- Enkvist, N.E., 1973. *Linguistic Stylistics* (The Hague: Mouton).
— 1978. "Coherence, Pseudo-Coherence and Non-Coherence", in: J.L. Ostman, ed., *Semantics and Cohesion*, Publications of the Research Institute of the A.B.O. Academia Foundation, 109—127.
- Grice, H.P., 1967. *Logic and Conversation*. Harvard. Henry Games Lectures, Mimeo.
- Gutwinski, W., 1976. *Cohesion in Literary Texts* (The Hague: Mouton).
- Hassan, R. & Halliday, M.A.K., 1976. *Cohesion in English* (London: Longman).
- Hendrics, W., 1976. *Grammar of Style and Style of Grammers*, North-Holland Studies in Theoretical Poetics, 3.

קורנטיות

- Hrushovski, B., 1979. *Segmentation and Motivation in the Text Continuum*. (Tel-Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics).
- Ostman, J.L., 1978. "Introduction: Text, Cohesion and Coherence", in: J.L. Ostman, ed., *Semantics and Cohesion*, 101—108.
- Reichert, J., 1977. *Making Sense of Literature* (Chicago: Univ. of Chicago Press).

- Reinhart, T., 1980. "Conditions on Text Coherence". *Poetics Today* 1:4, 161—180.
- Tomashevski, B., 1965. "Thematics". in: E. Lemon & M. Reis, eds. *Russian Formalist Criticism* (Univ. of Nebraska Press).
- Vuchinich, S., 1977. "Elements of Cohesion Between Turns in Ordinary Conversation". *Semiotica*, Vol. 20, no. 3/4, 229—256.

אוניברסיטת תל-אביב
החוג לתורת הספרות הכללית

